

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИН- НОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Збірник наукових статей
Випуск XXIII

м. Івано-Франківськ, 2010

ЗВЕРНЕННЯ ДО АВСТРІЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА ЯК ОДНА З ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОГО СТАНОВО- ГО СЕЙМУ (1775-1848 РР.)

УДК 342.53(477.83/.86) «1775-1848»

Створення ефективної системи законодавства є одним із пріоритетних завдань розвитку української правової системи у сучасних умовах. Чинне законодавство України містить правові норми про депутатські подання та депутатські звернення, які дають змогу вирішувати актуальні проблеми держави та її населення. Подальший розвиток цього правового інституту залежить від здатності вдало застосувати світовий і національний досвід.

Тому **актуальним** є дослідження досвіду застосування депутатських звернень Галицьким становим сеймом.

Метою нашого дослідження є поглиблення історико-правових знань стосовно порядку ухвалення Галицьким становим сеймом звернень до австрійського імператора. Ці питання досліджували в різні періоди такі вчені як Б.Лозінський, В.С.Кульчицький, І.Жалоба, Л.Зашкільняк.

Галицький становий сейм протягом 1775-1848 рр. був органом місцевого крайового самоврядування у Галичині в складі Австрії.

Окрім розгляду цісарських подань, Галицький становий сейм був уповноважений подавати на ім'я імператора т.зв. адреси (петиції). До 1817 р. складно вести мову про такі звернення, бо сейм перебував у невизначеному стані, та й збирався з часу заснування усього декілька разів. Інша ситуація після 1817 р., коли підготовка адресів стала звичним яви-

щем. Основними питаннями, які порушувалися у цих зверненнях були податки, мова і навчальний процес в краї.

21 жовтня 1817 р. опубліковано губернський документ, у якому цісар, попри всю “прикрість” пропонував і на наступний 1818 р. зберегти подвійний ґрунтовий податок із стовідсотковим додатком [6,с.20].

“Податкова” сеймова сесія відбулась 27-31 жовтня 1818 р. в залі старої університетської бібліотеки. Як і рік перед тим, в роботі представницького органу відбулись урочистості, однак дещо менші, аніж при інсталяції сейму[5,с.50]. Як і передбачалося головним було фіскальне питання (“мільярний податок”). Уряд вніс спеціальний рескрипт, який депутати заслухали і без видимих заперечень схвалили його пропозиції. Щоправда, депутатам вистачило сміливості просити про податкові пільги для краю. Такі прохання, починаючи з 1818 р., стали традиційними - сейм завжди скаржився на податковий тиск з центру, апелюючи до непростой соціально-економічної ситуації в Галичині.

21 травня 1819 р. був оприлюднений цісарський патент, згідно з яким, по суті, скасовано йосифінську традицію оподаткування. Це якоюсь мірою давало підстави шляхті сподіватися на поліпшення економічної ситуації і зменшення податків. Однак розчаруванню не було меж, коли на сеймі 1820 р. оголошено про розмір ґрунтового податку для Галичини у сумі 3 836 764 зол. рин. 34 кр. (2 887 573 зол. рин. 26 кр. як звичайний податок і 959 191 зол. рин. 8 кр. як надзвичайна надбавка) [5,с.51]. Для такого відсталого в економічному плані краю, як Галичина, це було багато, оскільки попередня сума складала лише 915 705 зол. рин. [7,с.34].

7 травня 1821 р. становий комітет отримав відповідь на адрес 1818 р. Цісарський двір відмовив у справі зниження ґрунтового податку, а надвірна канцелярія звернула увагу на те, що якщо брати до уваги йосифінські норми, то Галичина мала сплатити 5 755 149 зол. 51 кр. - тобто на два мільйони більше [5,с.59].

Сесію 1824 р. відкрив новий губернатор Людвіг Патрік Таффе (1823-1826). Головну увагу депутатів привернула ініціативна уряду щодо використання коштів для будівництва адміністративних споруд у циркулах не з домінальної, а з камеральної фундації. Представники сейму бідкалися, що коштів камеральної фундації просто не вистачить на такі потреби. Проте в адресі на ім'я імператора йшлося більше про свідчення лояльності, аніж про конкретні справи. Лише один раз сейм натякнув на податкову проблему[1,с.37].

Зміни в податковій системі відбулися у 1825 р., коли було скасовано надбавку до “квартирно-військового” податку. Загалом, знижено податок (фактично ґрунтову надбавку) для краю з 3 836 764 зол. рин. 34 кр. до 3 148 574 зол. рин. 11 кр., тобто на 688 190 зол. рин. 23 кр. Відтак, в

черговому адресі вже не було клопотань, а лише подяка австрійському дворові [5, с. 73].

Сесія 1826 р. запам'яталася вшануванням імені померлого у Відні бібліографа, історика графа Юзефа Максиміліана Оссолінського (1748-1826), який працював “на добро і славу вітчизни”. Депутати станів високо оцінили діяльність графа для блага Галичини і Львова зокрема. Питання майбутнього закладу Оссолінських, фонд якого австрійський уряд затвердив ще 1817 р., забрало мало не половину часу засідання сейму. Врешті-решт, кошти фонду у 1827 р. дозволили відкрити у Львові Національний заклад імені Оссолінського, що складався з бібліотеки, музею і видавництва (друкарні) [4, с. 283].

1827 р. був важкий для краю, передусім для сільського господарства, основного наповнювача бюджету. Причиною цього була саранча та засуха, що знищили як посіви, так і сіно, необхідне для зимівлі худоби. Характерно, що посуха не значилась в переліку форсмажорних обставин, які б впливали на зменшення податкового тягара. Зважаючи на це, Галицький становий сейм виступив із відповідним клопотанням. Деяко полегшила ситуацію відсутність того року квартирного податку, що був впроваджений у період наполеонівських воєн. Таким чином, Галичині випадало платити менше на 189 338 зол. рин. 55 кр. [5, с. 79].

В адресах на ім'я цісаря сейм звертав також увагу і на освітні питання, тому що ситуація із підготовкою висококваліфікованих кадрів була складною. Більшість абітурієнтів віддавали перевагу філософському або богословському факультетам. У громадських колах навіть зародилась думка, що це свідомо політика Відня. Якоюсь мірою з цим можна погодитись, бо сам цісар Франц I неодноразово підкреслював: “Нам не потрібні вчені, нам потрібні урядовці” [1, с. 39].

Відповідь Відня навряд чи влаштовувала депутатів станового сейму. Надвірна канцелярія пообіцяла взяти до уваги прохання (традиційний бюрократичний маневр), одночасно, в черговий раз, відмовивши заснувати лікарський відділ при Львівському університеті, мотивуючи це тим, що галичани можуть здобути диплом лікаря у Відні. Лише епідемія холери 1831 р., та її загрозливі наслідки для цілого краю, підштовхнули центральну владу до збільшення студентських квот для Галичини для здобуття медичної освіти [1, с. 42].

У 1829 р. відбулись чергові зрушення на податковому полі, коли цісар спеціальним патентом ліквідував подушний (особистий) податок - пережиток воєнних часів. Цей податок, хоч і був невеликим, проте найбільш обтяжливим для найбіднішого населення. Але ще більше уваги було приділено згадуваним уже під 1826 р. акцизам, що безпосередньо зачіпало бізнес окремих засідателів сейму. Також сейм дав згоду на заснування

Господарчого товариства, ідею закладення якого ще у 1817 р. подав Станіслав Дунін-Борковський, хоч деякі історики приписують цю ініціативу Леону Сапезі [4,с.312].

У 1831-1832 рр. проявилася конституційна безпорадність сейму в податковому питанні. Упродовж цих двох років податок з краю узагалі стягали без відома і згоди сейму, оскільки той не збирався.

Сесія 1835 р. принесла низку інновацій у податковій сфері, що викликало занепокоєння серед шляхетського стану. Консумційний податок від алкогольних напоїв мав бути замінений з наступного року податком на саму горілку. Тобто, фактично зміна назви податку на алкоголь означала збільшення ґрунтового податку. Відтак, сейм підготував спеціальний меморіал до цісаря, що більше нагадував лист Станового комітету до міністерства.

Тієї ж сесії підготовлено адрес стосовно припинення слідства над “польськими політичними в’язнями” - себто учасників повстань 1830-1831 рр. та просили дозволу повісити в закладі Оссолінських портрет нового імператора. Дуже цікаво, щодо останнього, то Відень відмовив, мотивуючи це тим, що “заклад недавно відкритий і ще не довів свою громадську користь і вагу”, тому вішати портрет там наразі не потрібно. Не забули депутати і щодо ваги горілчаного промислу в Галичині, натякаючи на недоцільності утискати цей бізнес [5,с.98].

Сеймова сесія 1836 р. була відкрита приємною звісткою: цісар знизив ґрунтовий податок з провінції на 271 000 зол. рин. 45 кр. Відтоді податок з краю складав 2 877 573 зол. рин. 26 кр. Тоді ж Становий комітет отримав відповідь на адрес відносно податку на алкогольну продукцію, де Надвірна канцелярія, зобов’язувалась взяти це питання під особистий контроль [7,с.34]. На останніх своїх засіданнях того року, на сеймі піднято питання впровадження у життя Господарського товариства (архієпископ Ф. Піштек) та створення Кредитного товариства (Т. Василевський). Ініціаторами створення останнього також були: К. і В. Бадені, А. Голуховський, К. Красіцький, К. Кшечунович, А. Фредро, І. Етрусський і та інші.

У 1837 р. адрес до цісаря був дещо сміливіший, навіть попри цензуру барона Кріґа. Депутати звернули увагу цісаря, що Галичина уполіуджена політикою уряду, зокрема обтяжена ґрунтовим податком (у Галичині він на той рік складав 2 877 573 зол. 26 кр., а на Буковині - 205 714 зол. 18 кр.). “Стан провінції - йшлося у зверненні - не тільки не поліпшився, але став ще загрозливішим”[3,с.130]. Також вирішено було створити спеціальну комісію, що мала вивчити наслідки оподаткування горілчаного промислу і висловити свої рекомендації на наступній сесії сейму. Однак розбіжності між учасниками зібрання не дозволили виробити конкретні

пропозиції. Зійшлися лише на одному - податок на горілку повинен бути скасований взагалі[3,с.135].

Наприкінці 1830-х рр. група ліберально налаштованих депутатів, що гуртувалися навколо князя Л. Сапеги, зробили спробу пожвавити діяльність Галицького станового сейму [2,с.125]. Сесії 1839 і 1840 рр. відбулися під знаком низки економічних ініціатив. Нарешті, після довгого часу чекання цісар затвердив статут Кредитного товариства.

Успіх з відкриттям Кредитного товариства сприяв появі ініціативи стосовно заснування Страхового товариства (принаймні відшкодування збитків у випадку пожежі). Водночас, реалізація попередніх задумів породила політичну сміливість у членів сейму. Так, князь Л. Сапега, разом з А. Фредром, виступили у 1839 р. з пропозицією просити Відень про будівництво залізниці у напрямку Бохня-Львів-Бережани, що мала з'єднати соляні копальні в Татрах із житнім Поділлям (сучасним Тернопіллям). Галицька залізниця повинна була злучитися з Ротшильдівською залізною дорогою. Однак, "військово-політична недосконалість проекту відштовхнула австрійський уряд від його розгляду" [2,с.126].

Питання побудови залізниці, як й інші питання, було внесено в адрес на ім'я імператора, однак саме звернення зачіпало й інші проблеми. Зокрема, сейм просив повернутися до колишньої системи оподаткування горілчаного промислу та "благав" змилюватися над селянами, які змушені відробляти панщину і в них не вистачає часу на власну присадибну ділянку. Напевно, мотиви такого кроку пояснюються не турботою про народ, а бажанням отримувати справно податки від селян, або ж запобігти наростанню соціального невдоволення.

Відповідь Надвірної канцелярії була уже традиційною: у поверненні до колишньої системи оподаткування горілчаного промислу відмовлено; у будівництві нової залізниці відмовлено через нестачу коштів у бюджеті (хоч і висловлено розуміння у її потребі). [1,с.46]. Однак на тому справа з будівництвом колії не закінчилась. Л. Сапега якимось чином заручився підтримкою кількох віденських банків, що висловили готовність надати гроші на залізничний проект за умови гарантії краю [1,с.47].

Відтак, 12 жовтня 1840 р. було створено спеціальну комісію, що мала підготувати всі необхідні папери щодо відкриття залізниці, а на її роботу виділено 10 000 зол. рин. [5,с.105]. Комісія розглядала найбільш дискусійні питання: якою має бути залізниця - кінною чи паровою, чи принесе належний, прибуток, чи на ній буде достатній рух, і що найважливіше - у якому напрямку проходитиме, щоб залишатись справді Галицькою (бо велась мова про сполучення з Буковиною). Статистичні дані мав підготувати професор Львівського університету Едуард Томаш-

ко, сам проект залізниці доручено виготовити інженерові Францу Бретшнайдеру (підготував за 18 місяців) [2,с.126].

На сесії 1841 р. мова зайшла про заснування Галицької ощадної каси. Вивчити це питання доручено Становому комітету й виділено відповідні кошти на підготовчу роботу [1,с.46].

Для виконання планів зі створення Галицької ощадної каси створено у 1842 р. спеціальну комісію на чолі з князем Каролом Яблоновським (1807-1885). Куратором комісії став Е. Г. де Фестенбург, котрий мав у розпорядженні достатній чиновницький апарат міста. 16 лютого 1843 р. згідно спеціального декрету, секретарем (без оплати) призначено радника магістрату Бенедикта Григоровича (1810 р. н.). Після кропіткої роботи і засідань протягом лютого-липня 1843 р. ухвалено основні принципи діяльності Галицької ощадної каси [1,с.48].

У 1842 р. Становий комітет прийняв до розгляду меморіал Казімежа Красіцького (згодом президента Кредитного товариства) щодо системи панщини. Суть документу зводилась до пропозиції ліквідувати панщину і передати землю селянам за викуп [4,с.312]. Однак проект К. Красіцького не отримав підтримки, через те, що референт комітету, землевласник Тадеуш Василевський, відхилив розгляд меморіалу, вважаючи його шкідливим («непридатним до спеціальної розправи») [3,с.130].

Через два роки - у 1844 р. сам Т. Василевський (1795-1850) подав на розгляд сейму пропозицію обрати комісію, яка б з дозволу імператора підготувала проект аграрної реформи. Комісію обрано 86 голосами проти 15 [3,с.132].

Протягом року справа панщини залишалася в стагнації, а в кулуарах сейму викликала чималі дискусії. Не дивно, що на сесію 1844 р. приїхало значно більше представників шляхти, на відміну від інших станів разом узятих. Барон Кріг у своєму виступі наголосив, що хоч питання скасування панщини є важливою темою і отримало чимало голосів, все ж він вимагає «застановитися». Як демонструють протоколи сейму, інституція розглянула і відхилила пропозицію збільшити ціни на горілку і звернула увагу центральної влади на зловживання євреїв-орендарів корчм, які продають неякісну горілку і отруюють селян [6,с.20].

Адреса 1845 р. до певної міри відрізнялася від усіх попередніх: вона не була шаблонною і надміру лояльною. Проте, традиційно сейм бідкався на гірку долю селян, особливо Західної Галичини, де випав сильний град, унаслідок чого було завдано збитків не лише сільському господарству, але й знищено цілі села [7,с.34]. Зважаючи на це, Галицький становий сейм просив допомогу для підданих околиць. Не забули депутати у черговий раз нагадати про права польської мови - як «найцінніший батьківський спадок». На той час вже було відкрито Технічну академію з тор-

говим відділенням, де навчання велося німецькою мовою, і лише згодом дозволено викладати окремі предмети польською [1, с.43].

Таким чином, готуючи адреси на ім'я імператора, Галицький становий сейм виходив із тих повноважень, що були йому визначені австрійським законодавством. Здебільшого, це були вірнопідданські послання, у яких характеризувалося тяжке соціально-економічне становище Галичини. Правовий статус сейму був мізерний, а відповідно і роль, яку йому судилося відіграти в історії Галичини, залишилась малопомітною. Проте, становий сейм став доброю політичною школою для польської шляхти, що стало особливо помітно з середини ХІХ ст.

1. Bartoszewicz K. Dzieje Galicyi : jej stan przed wojną i “wyodrębnienie” / K. Bartoszewicz. – Warszawa : W-wo Gebethner i Wolf, 1917. – 216 s.
2. Жалоба І. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті ХVІІІ – 60-х рр. ХІХ ст. : (на прикладі шляхів сполучень) / І.Жалоба. – Чернівці : Книги-ХХІ, 2004. – 519 с.
3. Заневич І. Знесене панщини в Галичині. Причинки до історії суспільного життя і суспільних поглядів (1830–1848 рр.) / І.Заневич. – Львів : З друкарні Ін-ту Ставропігійського, 1895.– 288 с. 4. Зашкільняк Л. Історія Польщі : від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
5. Łozinski B. Galicyjski sejm stanowy (1817–1845) / B. Łozinski. – Lwów : Nakł. księgarni H. Altenberga, 1905. – 144 s.
6. ЦДДА України у Львові, ф. 163, оп. 1, спр. 193, арк.20.
- 7.ЦДДА України у Львові, ф. 163, оп. 1, спр. 205, арк.34.

В.П.Питльована

ЗВЕРНЕННЯ ДО АВСТРИЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА ЯК ОДНА З ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОГО СТАНОВОГО СЕЙМУ (1775-1848рр.)

Галицький становий сейм протягом 1775-1848 рр. бур органом місцевого крайового самоврядування у Галичині в складі Австрії. Сейм крім розгляду цісарських подань, був уповноважений подавати на ім'я імператора т.зв. адреси (петиції). Основними питаннями, які порушувалися у цих зверненнях були податки, мова і навчальний процес в краї.

Ключові слова: цісарський патент, адреси(петиції), податок, панщина, шляхта.

В.П.Питльована

ОБРАЩЕНИЯ К АВСТРИЙСКОМУ ИМПЕРАТОРУ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГАЛИЦКОГО СОСЛОВНОГО СЕЙМА (1775-1848рр.)

Галицький сословний сейм в період 1775-1848гг. был органом местного (краевого) самоуправления Галичины в составе Австрии. Сейм кроме рассмотрения императорских представлений, был уполномоченный подавать на имя императора так называемые адреса(петиции). Основными вопросами, которые поднимались в этих обращениях были налоги, язык и учебный процесс в крае.

Ключевые слова: императорский патент, адреса(петиции), налоги, барщина,

ШЛЯХТА.

V.P.Pytlovana

PETITIONS TO EMPEROR OF AUSTRIA AS A FORM OF ACTIVITY OF
GALICIA CLASS SEIM (1775-1848)

Galicja class Seim was a body of local self-government in Galicja as a part of Austria in 1775-1848. Seim was involved into consideration of emperor's documents and was authorized to submit the so-called addresses (petitions) to emperor. These petitions were mainly dedicated to the matters of taxes, language and education process in the region.

Keywords: king's patent, addresses (petitions), tax, serfdom, shlyakhta (Polish gentry).